

A TURÓCZI-KRÓNIKA KIADÁSAI ÉS A
MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN
ŐRZÖTT PÉLDÁNYAI.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Egy melléklettel és húsz hasonmással a szöveg között.)

A hazánkat érdeklő ősnymtatványok között alig van olyan, a mely Turóczi Jánosnak 1488-ban Brünnben és Augsburgban megjelent krónikájával fontosság és érdekesség dolgában vetekednék.

A krónika történeti forrásaink között előkelő helyet foglal el, daczára annak, hogy jó részben csak kompilláció. Első fele a Képes Krónikával egyezik s mint romlottabb szöveg, kevés figyelmet érdemel. Annál becsesebb második része, a mely Apród János küüllői főesperes *Chronica Lodovici regis* című könyvén kívül a kiadónak Zsigmond és a Hunyadiak korát tárgyazó eredeti művét tartalmazza. Nem kevésbbé becses Rogeriusnak a krónikához járuló Carmen Miserabileje melynek egyedüli megmentője, első kiadója Turóczi volt.

A krónika összeállítójáról, Turóczi Jánosról alig tudunk egyebet, mint a mit ő maga saját személyéről elárul. Pedig már a kortársak előtt kiváló író s tudós hírében állott. A vele egy időben élt Trittenheim János, spanheimi apát a XV. század utolsó tizedében írt *Catalogus scriptorum ecclesiasticorum* című művében már megemlíti: *Johannes Thurotz Pannonius, vir in secularibus litteris studiosus et exercitatus, ac divinarum scripturarum non ignarus, ingenio praestans et clarus cloquit. Fertur nonnulla cudisse opuscula, quibus nomen suum notificavit. E quibus extat volumen non abjiciendum, quod multa industria comportavit, continens Chronicam Hungariae. Et quaedam alia.*

Vivere adhuc dicitur et varia componere sub Maximiliano rege,
*anno domini MCCCC. XCIIII.*¹ Hanem e néhány sorból kétség-
telen, hogy Trittenheim sem tudott egyebet Turóczinkról, mint
a mit közkézen forgott krónikájában olvasott. Az újabb időbeli
írók megelégedtek ezzel is, és hűségesen lenyomatják az itt idézett
sovány »életrajzot«. Beéri ezzel Czvitinger, Bél Mátyás, Horányi,
s csak a szorgos Pray toldja meg egy-két apró, de azért becses
adattal, pontosabban nem idézett oklevelek után elmondva, hogy
a magyar krónikás 1468-ban királyi ügyvivő (*fiscalis procurator*
regis), 1470-ben a turóczi konvent jegyzője, 1484-ben ugyanannak
főjegyzője volt.² Turóczi munkája előszavából pedig kitűnik, hogy
alkalma volt sűrűbben érintkezni az 1482-ben elhunyt agg nádor-
ral, Guthi Ország Mihályval, az 1484—87 években pedig sőt
talán már előbb is, közelebbi viszonyban állott Drági Tamás
királyi személynökkkel, úgy lehet, éppen familiárisa, jegyzője volt,
mert — a mint elbeszéli — vele a tétlenség óráiban a magyar
történe-tről gyakorta vitatkozott s könyvét is az ő biztatására
írta meg. Ezen kívül még csak azt állapíthatjuk meg művéből,
hogy a királyi udvarban nem volt idegen s a Mátyás által az
1479-iki olmücsi fejedelmi találkozón kifejtett pompáról mint
szemtanú irhatott.

Míg a krónika szerzőjének kilétét sűrű homály fedi, addig
iratásának idejét pontosabban meg tudjuk határozni.

A munka Bécsnek 1485 tavaszán történt elfoglalásával
záródik, világos tehát, hogy befejezése erre az évre esik. Az elebe
tett s Drági Tamáshoz intézett ajánlás is körülbelül ugyanezen
évben készülhetett, miután Tamás úr ezen évben nyerte el a címé-
ben megnevezett királyi personalisságot. Ámde a Turóczi tollából
való rész törzse, vagy legalább egyes fejezetei már jóval előbb
készen voltak. Erre mutat, hogy a Kis-Károly életéről szóló
különálló egészet képező rész, a melyet Turóczi saját vallomása
szerint Laurentius de Monachis verses műve után szerkesztett,
Hassághi Istvánhoz, az országbíró főjegyzőjéhez intézett külön aján-

¹ Catalogus scriptorum ecclesiasticorum, sive illustrium virorum, per
Johannem à Trittenheim. Coloniae, Petrus Quentell, 1531. CLXXIV^b lap.

² Index rariorum librorum bibliothecae universitatis regiae Budensis,
Pars II., 1781, 403. lap.

lással van ellátva.¹ E rész, úgy lehet, első zsengéje az írónak, a ki az országbírói főjegyzőnél magasabb rangú pártfogóra még ekkor nem merte szemét vetni. Az erre következő *Chronica Sigismundi regis* szintén önálló dolgozat. Ez is ajánlással kezdődik, de a melynek czíme hiányzik s így nem tudjuk, kihez volt intézve. Mivel az ajánlás utal az előző részre, bizonyos, hogy a Zsigmond krónikája a Kis-Károlyé után készült. Érdekes benne a források megemlítése; a szerző részben Ország Mihály nádortól kapta adatait, részben pedig a királyi *registrum*-ból meritett.² Miután pedig a nádor 1482-ben húnyt el, feltehetjük, hogy a Zsigmond-krónika még ezen év előtt került ki Turóczyi tolla alól.

A Zsigmond halálától Mátyásig terjedő utolsó részt írhatta Turóczyi patronusa, Drági felszólítására. Ez a rész nincs külön ajánlás által bevezetve; minden átmenet nélkül csatlakozik Zsigmond krónikájához. Ha nem állna az egész munka előtt a Drágihoz, mint királyi személyekhez intézett s épen ezért csak 1485 után kelt ajánlás, hajlandók volnánk azt hinni, hogy az utolsó rész eredetileg az 1469-iki olmüezi koronázással, illetve az ezen alkalomra költött himnuszszal végződött; ámde így lehetetlen feltenni, hogy Turóczinál már az egész készen állott, a mikor Drági Tamással a magyar históriáról vitatkoztatt s ennek felszólítására csupán a végső fejezetet írta meg, a mely az 1470—85-ik év eseményeinek hiányos, vázaltszerű elbeszélését foglalja magában.

Minden esetre igen feltűnő, hogy ez a fejezet a király házasságát hallgatással mellőzi; ámde míg ez egyrésről azt a gyanút költi, hogy a krónika még ez esemény előtt fejeztetett be, s a végső sorok csak utólag, futtában irattak hozzá, másrészt arról biztosít, hogy Turóczyi krónikáját eredeti, toldozatlan alakjában bírjuk; mert ha ahhoz a kiadó valamit hozzátoldott volna, úgy — legalább a királyhoz intézett ajánlással ellátott kiadásban — első sorban az uralkodó házasságának leírását pótolja bele Mátyásnak szűkszavúan elmondott történetébe.

¹ Az ajánlás így kezdődik: *Ad egregium dominum magistrum Stephanum de Hasshagh iudicis curie regie prothonotarium prefatio magistri Johannis de Thurocz in descriptionem miserabilis casus Karoli regis cognomenti parvi, necnon lugubre factum reginarum Hungarie feliciter incipit.*

² Nem egészen világos, hogy Turóczyi a *registrum* alatt igatatókönyvet, vagy valamely krónikaszerű feljegyzést ért-e?

Ismeretes, hogy Túróczi János magyar krónikája a XV. század folyamán nyomtatásban is megjelent, még pedig nem is egy kiadásban.

A régibb és újabb könyvészeti s irodalomtörténeti munkák egész sereg kiadását ismertetik. A legkorábbit, 1482-ből, *Czvittinger* említi; ezt állítólag Ratdolt Erhárd nyomtatta Augsburgban¹ Adatát átveszi Horányi² és Maittaire³ is. Már a későbbi könyvészek észrevették, hogy Czvittinger és követői hibáztak; egy 1482-iki augsburgi, Ratdoltnál nyomtatott kiadás lehetetlenségét könnyű belátni, ha tudjuk, hogy Ratdolt 1486 végéig Velenczében dolgozott.

Szintén augsburgi s Feger Tibold költségén megjelent, de 1483-iki példányt említ a krónika első XVI. századi kiadója, Bongars Jakab is.⁴ Felesleges lenne bizonyítani, hogy ez az évszám is csak írás- vagy sajtóhiba.

Egy hely és év jelölése nélkül, de az összes »belső jelek szerint« Velenczében, 1485-ben megjelent »*editio princeps*«-ről tudott Schedius Lajos, a ki azonban adós maradt a látott ritka példány leírásával.⁵

Ugyancsak hely és év nélküli kiadást látott Toldy Ferencz, a ki azt Velenczében, Ratdolt által s *1485 előtt* nyomtatottnak tartotta.⁶ Hely és év nélküli kiadást említ Hain is, de hozzát teszi: »*Aug. Vind. Erh. Ratdolt.*«⁷

1488-iki velencei kiadásról tesz említést 1690-ben *Deseine*⁸

¹ Specimen Hungariae Litteratae, Francofurti et Lipsiae, 1711, 392. és köv. lap. Czvittinger forrás gyanánt *Cave Vilmos* Historia Literariáját idézi; csakhogy ennek kezéim közt levő 1745-iki kiadásában (a melyet ő természet-szerűleg 1711 előtt nem használhatott) már helyesen 1488-ra van téve a krónika megjelenése. Lásd *Appendix*, 214. lap.

² Memoria Hungarorum, Pars III., Posonii, 1777. 464. és köv. lap.

³ Annales Typographicae, Tom. I./1. Amsteledani, 1733. 438. l. Utóbb, az 1488-ik évnél a két valódi kiadást is megemlíti.

⁴ Rerum Hungaricarum scriptores varii. Francofurti, 1600. 6^a lap.

⁵ Zeitschrift von und für Ungarn. Jahrgang 1804. 85. lap, jegyzetben.

⁶ Túróczi kiadásairól. Új Magyar Múzeum I. foly. 2. kötet, 1851., CCCLXXXVI. és köv. lap.

⁷ L. Hain, Repertorium bibliographicum, 15516. sz. Megjegyzendő, hogy Hain ezen kiadásból példányt nem látott.

⁸ Bibliotheca Slusiana. Labore Francisci Deseine. Romae, 1690. 550. lap: »*Joannis de Tirocz* (igy!) *Chronica Hungariae, in 4°. Venet. 1488. Typis Gotticis.*«

Ferencz, Slusius János Valter bibornok könyvtárának katalógusában, továbbá Czvittinger, talán ugyanezen forrás után indulva. Miután e kiadást Deseinen^v kívül senki sem látta s nem említi, bátran feltehetjük, hogy nem létezik s a kevésbé pontos könyvtárnok fölületesen olvasva át az 1488-ik augsburgi kiadás kolo-fónját, ezt tette meg velenceinek.

Igen sok könyvészeti munka s katalógus írja le aztán a krónika brünni kiadását, a mely a nyomdász neve nélkül, 1488 márczius 20-iki kelettel, ívrétben jelent meg, továbbá az ugyan-ezen évben, de június harmadikán befejezett augsburgi nyomtatást, az egyedülieket, a melyekből ez idő szerint példányok ismeretesek. Még pedig kétféle példányok: olyanok, a melyeknek ajánlásában Mátyás király Ausztria herczegének neveztetik, s a melyekben czimeik közül az *Austriaeque dux* ki van hagyva. Az előbbieken a magyar krónika Bécs elfoglalásával záródik, az utóbbiakban, a melyeknek szövege egy oldallal kevesebb s szedése az utolsó levél-en változtatott, már Jajcza ostromával.

Az itt felsorolt kiadások legtöbbje, a két utolsótól eltekintve, egyszerűen sajtóhiba, vagy hibás olvasás szülötte. Komolyan csak a Toldy által idézett hely és év nélküli, de szerinte Velenczében nyomtatott kiadást lehet venni, mivel, a mint a nagytekintélyű irodalomtörténész írja, e kiadás példányát kezei között tartotta, sőt, mi több, 1851-ben a Magyar Tudományos Akadémia ülésén be is mutatta.

E példány, olvassuk Toldy értekezésében. azonos nyomású az 1488-iki augsburgival, de tőle annyiban különbözik, hogy ajánlólevelében Mátyás még nem neveztetik Ausztria herczegének, végén még nincs szó Bécs elfoglalásáról, s ugyaninnen hiányzik Rogeriusnak siralmas éneke, a nyomdász és kiadó zárószavával egyetemben. E hiány bizonyítja, Toldy szerint, hogy e könyv Bécs elfoglalása, tehát 1485 előtt nyomtatott, »különben elképzelhetetlen, mikép hagyta volna ki e legújabb, európai jelentőségű eseményt Túróczi.« Viszont a nyomás kétségtelenül a Ratdolté: már pedig ez 1487-ig Velenczében dolgozott; világos tehát, hogy ez a kiadás velencei.

Toldynak feltűnt, hogy a velenceinek határozott kiadás már említett eltérésein kívül tökéletesen egyezik a későbbi augsburgival; egyiknek a hibái a másikban is megvannak, szóval, hogy

a kettő ugyanazon szedés lenyomata. Ám ez öt nem hozta zavarba. Magyarázatúl egy különös történetet gondolt ki, a mely szerint az 1485-ben Velenczében kiadott Túróczi-krónikát 1488-ban Brünnben a szerző és kiadó hire nélkül utányomták, és pedig úgy, hogy megtoldották a Bécs elfoglalását tárgyazó sorokkal, Rogerius siralmas krónikájával, a Mátyás címében az *Austriaeque dux*-szal. Mire Feger, a ki — véleménye szerint — az első kiadást is kibocsátotta, »hogy a brünnivel a versenyt kiállhassa, úgy adta rögtön vissza a kölcsönt, hogy az a ívet 's a' v ívjegyjű két véglevelet a brünninek pótlékaival újra — s mindezekhez Rogért is hozzá nyomatta; 's el is készült e *verlegeri operatio* még azon évi június közepén, mint 1488-ki colophonja bizonyítja.« Tehát a teljes kolofonú 1488-iki kiadás semmi más, mint az év nélküli velencei, egy kevésbé megpótolva.

Ha Toldy csak valamennyire ismeri a XV. századi nyomdászati viszonyokat, nem kockáztat meg ilyen állítást. Teljesen hihetetlenül hangzik ugyanis, hogy Ratdolt Erhard, a XV. század leg-
hiőbb nyomdásza, a ki az 1488-iki Turóczi zárszavában magát »előbb Velenczében, most Augsburgban a legnevezetesebb« nyomtatónak vallja, olyan fényes, gazdagon illusztrált könyvet, a minő a szóban forgó, neve említése nélkül adjon ki. Az is valószínűtlen, hogy Feger, a mikor a brünninek ellenversenyt akar csinálni, csak azt a silány pótléket nyomassa hozzá meglevő példányaihoz, a mivel a régi kiadást a brünni megbővítette.

Már ezek gyanússá teszik Toldy állítását, a mely végkép megdől, mihelyt a velencei nyomásúnak mondott s ma is a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött példányt gondosabban szemügyre vesszük.

E példány egykorú kötésben van. Külsőre ugyanaz, mint azok az augsburgi, kolofonnal ellátott példányok, melyekből a Bécs ostromáról szóló rész ki van hagyva. A kötet a magyar krónikával befejeződik; Rogerius siralmas éneke nincs meg benne, s mint biztosan megállapítható, soha sem is volt belekötve.

Csakhogy elegendő átolvasnunk a szerzőnek elől álló ajánlását, mindjárt megtudjuk, hogy Rogerius munkája csak a könyvkötő, vagy a régi tulajdonos szeszélye folytán maradt ki a kötetből s eredetileg hozzá tartozott a krónika ezen példányához is. Ott ugyanis — miként az összes augsburgi példányokban — ez áll:

» . . . *divorum Hungariae regum historias, debilis mei operis infra limites, puta, quondam Karoli regis nequiter interfecti, miserabile usque ad carmen, quantum mei est ingenii, diligenter castigare curavi.* Mivel pedig olyan hiánytalan példányt még senki sem látott, a melyben a Rogerius meg volna, az 1488-as zárszó ellenben hiányoznék, világos, hogy a Toldy Ferencz által velencei kiadásnak mondott példány csupán az augsburgi, 1488-iki kiadás csonka darabja.

A velencei kiadás létezése ellen a leghatalmasabb érv azonban nem ez, hanem az a biztosan megállapítható tény, hogy a brünni minden más kiadást megelőzött s az augsburginak mindkét változata csak annak az utánnomata.

A két kiadás a zárószavak szerint egy esztendőben látott napvilágot; a brünni márczius 20-ikán, az augsburgi június 3-án készült el. Azonban a régibb bibliografusok nem hittek a kolofonoknak; nem hittek Ratdolt szavainak, a midőn a maga kiadását jól átnézettnek s gondosan javítottnak nevezte, s ezzel elismerte, hogy az nem az első, mert nem tudták elképzelni, miként készülhetett el egy olyan kötet, a minő a Turóczy-krónika, összes képeivel együtt a könyvnyomtatás negyedik évtizedében rövid két hónap alatt. Pedig a kolofonok igazat mondtak. Ennek bebizonyítására vegyük vizsgálat alá a két kiadást és pedig előbb a brünnit.

Alakja kis ívrét, a mely épebb példányoknál kb. 20×29 centiméter nagyságú. 168 lapszámzatlan levélből áll, a melyek n -től x -ig menő ívjelzéssel vannak ellátva. A füzetek száma ennek megfelelően 21; valamennyi kvaternió. A nyomás kétféle nagyságú csinos gót betűvel történt, oldalanként 36 sorral. A nagy kezdőbetűk helye üresen van hagyva. A munka könyvészeti leírása a következő:

1^a l. üres.

1^b l. az egész oldalt elfoglaló fametszeti kép, a mely a magyarok bejövetelét ábrázolja; rajta a hét vezér zászlós alakja s a kép alsó sarkai helyezett vágásos magyar és egypólyás osztrák czimer tűnik fel.

2^a l. (jele : a_2) a szerző ajánlólevele : **Ad egregiū dūm Thomā de drag psonalis p̄sen— | tie serenissimi principis dūi Mathie : hūgarie : bohe- | mie z̄ regis Austrieq; ducis cancellariuz Prefatio | magistri Johānis de thwroc; : in primū librū**

Chro- | nice hungaroz foeliciter incipit. (I)Dgi otio hys
annis nobis eque simul | torpentibus . . . . .

152^b l. 33. sorral végződik a magyar krónika: noz impa-
torem ocitarūt plenius enarrātes. | Deo gratias.

153^a l. **Epistola** magistri Rogerij in miserabile carmen
su | per destructione regni Hūgarie per Tartaros facta | editū
ad Reuerenduz dām Iohannem pestheneñ. | ecclesie episcopū
feliciter incipit.

168^a l. 12. sorral végződik a krónika: riculi quidditatē
ualeat. p. u. | Utánna a zárszó: **Illustrissimoz hungarie regū chro-**
nica In | **inclita terre Morauie ciuitate Brunēsi lucu** | **bratissime**
impressa finit felicius. Anno sa- | **lutis. M.CCCC. lxxxviii.**
die . xx. Martij.

Illustrissimoz hungarie regū chronica In inclita terre Morauie ciuitate Brunēsi lucu bratissime impressa finit felicius. Anno sa- lutis. M.CCCC. lxxxviii. die. xx. Martij.

168^b üres.

A kötetet a már említett címképen kívül 41 magyar vezér és király arcképe díszíti. A képek közül néhány kétszer is le van nyomtatva, úgy, hogy a használt dúcok száma csak 36. Az egyszer használtak a következők:

Atilla 13^a l.; Árpád 25^b l.; Szabolcs 26^b l.; Kund 27^b l.;
Lehel 28^a l.; Vérbölc 28^b l.; Sz. István 33^a l.; I. Endre 42^a l.;
I. Béla 45^b l.; I. Géza 53^b l.; Sz. László 56^a l.; Kálmán 59^b l.;
II. István 62^b l.; Vak-Béla 64^b l.; II. Géza 66^b l.; II. László 68^a l.;
III. Béla 68^b l.; Imre 69^a l.; III. László 69^b l.; II. Endre 70^a l.;
IV. Béla 71^a l.; V. István 72^a l.; I. Kun László 72^b l.; III. Endre
73^b l.; Venczel 74^b l.; Károly Róbert 76^b l.; Nagy-Lajos 84^b l.;
Mária 97^a l.; Zsigmond 107^a l.; Hunyadi János 133^a l.; Mátyás
147^a lap.

Kétszer vannak közölve a következő képek:

Gyula 27^a l.   másodszor mint Örs 29^a l.

Péter 35^b l.   »   »   V. László 122^a l.

Aba 36 ^b l.	»	»	I. Ulászló 124 ^a l.
Salamon 44 ^a l.	»	»	Albert 119 ^b l.
Ottó 76 ^a l.	»	»	Kis Károly 103 ^a l.

V. Lászlónál az először Péter képe gyanánt szerepelt dűczből kivágták az eredeti szakálas főt és másikkal helyettesítették.

A képek egyszerű körvonalas rajzok, igen kevés árnyékolással. Hihetőleg szinezésre voltak szánva, s épp ezért érdekes, hogy míg az augsburgi kiadás majd minden példánya szinezve van, addig a brünninek fenmaradt példányai kevés kivétellel szinezetlenek. Arczképszerűségről szó sem lehet; még a kortárs Mátyásról is csak képzeleti kép készült, kifejezéstelen gyermek-arczczal.¹

Bár a zárszó nem mondja, kétségtelenül meg van állapítva, hogy a krónikát Stahel Konrád és Preinlein Mátyás nyomtatták. Stahel már régi, képzett nyomdász volt, a mikor a magyar krónika kinyomtatásába fogott. Ránk maradt s névvel ellátott munkái tanúsága szerint 1482-ben Mayr Benedek társaságában Passauban, e régi művelődési központban dolgozott.² Két évvel utóbb Velenczében találjuk, a hol egy magyar ember: Corvus (Raab) András nagyszebeni származású nyomtatóval társaságban az olmücsi egyház számára pompás kiállítású breviariumot nyomtat.³ Ismét két év múlva már Olmüczben tűnik fel; 1486 október 7-ikén befejezi az olmücsi püspök megbízásából nyomtatott Agendát. Hihetőleg ekkor sem dolgozott egyedül, hanem már ez időben vele volt későbbi társa, az ulmi származású Preinlein Mátyás, a ki előbb szintén Velenczében működött. Ez azonban csak feltevés, mert a nyomtató (vagy nyomtatók) nevét az Agendán s a Stahel sajtója alól kikerült műveken 1491 előtt hiába keressük; valamennyi a készítő neve nélkül jelent meg.

¹ A Turóczi-krónika brünni kiadása hazánkban jóval ritkább az augsburginál. Mindent összevéve alig tudnánk belőle 15 példánynál többet felmutatni. Különben a könyv külföldön sem tartozik a közönségesek közé; a mit mutat az is, hogy ritkán kerül eladásra, s ha igen, úgy ára 500–1000 korona, kétszerese az augsburgi kiadásénak.

² Hain, Repertorium bibliographicum, * 6721. és 12608. sz.

³ Hain i. m. 3866.; Kemény József gr. Történelmi és irodalmi kalászatok, Pest, 1861. 19. l. *Corvus András* már 1476-ban dolgozott; mint Rotweili András társa vagy faktora; a kettőjük által befejezett *Albertus de Padua, Expositio evangeliorum* (Hain, * 573. sz.) a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is megvan.

A cseh bibliografusok régóta kutatták, ki hívta meg Stahelt Velenczéből Brünnebe, s ki volt az, a ki ilyen módon Morvaországban meghonosította a nyomdászatot. Dudik Béda, a ki legelőször írta meg önálló munkában a morvaországi könyvnyomtatás történetét,¹ az olmücsi püspökség az időbeni kormányzójában, Vitéz Jánosban kereste a nyomdászat e pártfogóját. Hogy azonban valahogy idegennek, éppenséggel magyarnak ne kelljen a dicsőséget tulajdonítani, megtette az ifjabb Vitéz Jánost *Johann Viticz*-nek és proszniczi születésű morvának. Őt követte aztán újabb időben Schubert Antal prágai könyvtárnok is.²

Hogy az, a ki Stahelt az olmücsi püspökség részéről már 1484-ben Velenczében foglalkoztatta s azután főleg egyházi szerkönyvek nyomására Brünnebe telepítette, nem lehetett más, mint az olmücsi püspök, az kétségtelen. Csakhogy ez a püspök nem ifj. Vitéz János, hanem a proszniczi születésű, de mint váradi püspök régóta Magyarországon tartózkodó Filipecz János, a kit Mátyás király óhajtására 1484 elején püspökévé választott az olmücsi káptalan.³ Az új püspök azonban nem nyerte el a pápai megerősítést, s így történt azután, hogy 1487-ben a szent atya ugyanazt a püspökséget, a melynek Filipecz János valóságos birtokában volt, mint kinevezett adminisztrátornak, Vitéz Jánosnak adományozta. Ennek daczára (eltekintve attól, hogy 1487-ben a brünni nyomda már működésben volt) Vitéz még sem lehetett Stahel pártfogója, mert az olmücsi adminisztrátorságot valóban soha sem vette át, hanem, mielőtt a püspökség átengedéseért indított tárgyalások valami eredményre vezettek volna, 1489-ben javadalmáról lemondott. Közben pedig színét sem látta Morvaországnak, mert kinevezésétől leköszönéséig folyvást Rómában tartózkodott.

¹ Geschichtliche Entwicklung des Buchdruckes in Mähren vom Jahre 1486 bis 1621. Brünn, 1879. 15. és köv. l. A munkácska hemzseg a hibáktól s egészben furcsa tanúságot tesz cseh szomszédaink alaposágáról. Dudik, a kit szeretnek kiváló történetíró gyanánt emlegetni, nem tudja, ki volt 1476—82-ben az olmücsi püspök s összetéveszti az ifjabb Vitéz Jánost a hasonló nevű öregebbel.

² Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens vor 1501. Centralblatt für Bibliothekswesen, XVI. Jahrgang. 51. és köv. l.

³ Fraknoi Vilmos. Mátyás király magyar diplomatái. Budapest, 1898. 121. lap.

Hol és miként ismerkedett meg Filipecz János püspök Stahel Konráddal, nem lehet megállapítani. Nem lehetetlen, hogy már Passauból ismerte; bár az sincs kizárva, hogy Stahel velencei magyar társa, Corvus András irányította rá az egyházmegyéje számára nyomdászt kereső püspök figyelmét.

Miután nem hihető, hogy akár Drági Tamás, akár Turóczyi, ha t. i. egyik közülök lett volna a krónika kiadója, Brünnebe menjenek nyomtatót keresni, nagyon valószínű, hogy Filipecz bízta meg Stahel Konrádot a magyar krónika kinyomtatásával. A kéziratot Drági adhatta át neki, 1486-ban, a mikor az ugyanezen évi országgyűlés előkészítő tanácskozmányain együtt működött az olmücsi püspökkel.¹

A munka nyomása s az illusztrációk elkészítése az egész 1487-iki évet igénybe vette; legalább semmi nyoma annak, hogy Stahel ez évben valamit nyomtatott volna. A nyomdász a díszes kötetten csak 1488 tavaszán készült el. Sajátságos, hogy neve erről a könyvről is hiányzik, ép úgy, mint összes, 1491 előtti nyomtatványairól, a miből talán arra következtethetünk, hogy a brünni nyomda felszerelése a mondott év előtt az olmücsi püspök tulajdonát képezte s Stahel annak csak kezelője volt, a ki jogtalan eljárásnak tartotta volna a kezéből kikerült darabokat nevével jelölni.

A XV. század nemcsak a nyomdászat feltalálásának, hanem a nyomtatásbeli szabadosságnak is korszaka. A nyomdászok legnagyobb része csupán nagyobb nyomdák termékeinek az utánnyomásából élt s ez időknél egyetlen nyomdászja sem lehetett biztos abban, hogy nagy utánjárással megszerzett s tetemes anyagi áldozattal kinyomtatott munkáit néhány hét múlva nem adja-e ki s árultatja olcsó pénzen valamelyik konkurrensé.

A Turóczyi-krónika igen kapós könyv lehetett, mi sem természetesebb tehát, mint hogy rövid idővel megjelenése után már utánnyomták. Rövid két hónap elég volt ahhoz, hogy egy élelmes budai könyvtáros, a kirchheimi születésű Feger Tibold egy augsburgi könyvnyomdásznál saját költségére az eredetivel vetekedő pompájú kiadásban közrebocsássa Turóczyi János magyar krónikáját, még pedig — a mit az előbbi kiadók megtenni elmulasztottak — Mátyás királynak ajánlva.

¹ Fraknói i. m., 141. l.

A brünninél csak hetvenöt nappal fiatalabb augsburgi Turóczi-krónika rendes negyedrészt alakú kötet. Teljes példánya 174, a kihagyásos 172 számozatlan, ívjelzéses levelet tartalmaz,¹ oldalanként egyhasábosan nyomtatott 38 sorral. Betűje tetszetős gót típus, ugyanaz, melyet Ratdolt Erhard már Velenczében leggyakrabban használt; kezdőbetűi is ugyanazon csinos virágos kapitalisok (*»litterae florentes«*), a melyekről a nyomtató régtől fogva híres volt. Ez is, miként a brünni kiadás, fametszetű képekkel van diszítve.

A teljes példányok leírása a következő:

1^a lap üres.

2^b l. fametszetű czimertábla *tizenegy czímerrel*.

2^a l. az egész oldalt elfoglaló fametszetű kép: Szt. László harcza a leányrabló kúnnnal. Felirata: *Hystoria Sancti Ladislai*.

2^b l. A kiadó ajánlása Mátyás királyhoz: *Serenissimo ac inuictissimo principi ac dño dño Mathiae hūgariae bohemiaeq; regi Theobal | dus fegher Salutē ⁊ gloriã exoptat. | Quod tam multae serenissime ac inuictissime rex . . . .*

3^a l. *Ad egregiũ dñm Thomã de drag personalis presentie | fecenif | simi principis dñi Mathie : hūgarie : bohemie ⁊c. | regis Austrieq; | ducis cæcellariũ. Prefatio magistri Johãnis | de thuroz : in pri- | mũ librũ Chronice hungaroz foeliciter | incipit. | [I] Ugi otio his annis . . . .*

154^b l. a 33. sorral végződik a munka: *uersus romanoz | imperatoreũ ocitarũt plenig enarrãtes. Utãna :*

Finit chronica hungarorũ.

Sequit ~ ingressus thartaroz

155 és 156. lev. úgyszintén a 157^a l. üres.

157^b l. az egész oldal elfoglaló haránt fametszet, ezen *szedett* felirással: *Ingressus tartaroz in hungariã temporibus regis | Bele quarti.*

158^a *Epistola magistri rogerij in miserabile carmen sup | destructiõe | regni Hūgarie per Tartaros facta editum ad Beue- | rendũ dñm | Johãnẽ pesthensis ecclesie episcopũ feliciter | incipit. | [L] Icet : ut liqueat dominationi vestre . . . .*

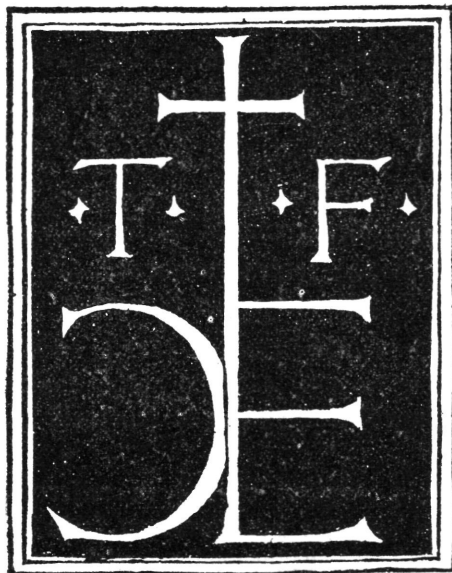
¹ Hellebrant (Régi Magyar Könyvtár, III. rész 15. szám) tévesen mond 175 levelet.

172^b l. a 35. sorral végződik Rogerius siralmas éneke:
ꝛ aduersitatis ac periculi quidditatē. Valent. p. u. |

173^a l. Húzsoros vers a magyar krónikára: kezdete:
Quanta sit inuicti terrena potentia sceptri: | Gloria: maiestas.
. . . Vége: Sunt nanq; (igy!) in cunctis tristia mixta iocis.

173^b l. zárszó s a kiadó jelvénye.

Sermones Hungarie regū chronica be
ne reuisa ac fideli studio emendata finit. **E**
liciter Impressa erhardi ratdolt viri soler/
tissimi eximia industria et mira imprimendi
arte: qua nuper venetijs nūc Auguste ex/
cellet nominatissimus. Impensis siquidem
Theobaldi feger concuis Budensis An/
no salutifere incarnationis millesimo q̄drin/
gentesimo octogesimo octauo tertio nonas
Junij.

Alatta a füzetek registruma.

174 lev. üres.

Már említettük, hogy ezen kiadásnak kétféle példányai vannak. Az itt leírttól elütő példányok a következő eltéréseket mutatják:

1^b l. A czimertáblán egygyel kevesebb pajzs van, mint a másik kiadásén; hiányzik pedig Ausztria czímere.

3^a l. A szerző ajánlólevelének kezdősoraiból hiányzik az **Austriæ | ducis** jelző, minek folytán az első három sor beosztása is más: **Ad egregiū dñm Thomã de drag personalis sere- | nissimi principis dñi Mathie : hungãrie ; bohemie ꝛ. regis cancellariū. Prefatio magistri iohannis de thuroz : in primū librū | Chronice hungaroz foeliciter incipit.**

154^a lapon az első tizenhárom sorban a szöveg beosztása más, mint az előbb leírt kiadásban. Az a szöveg, a melyet a teljesebb kiadás első tizennégy és fél sorában tartalmaz, itt tizenkét és fél sorba van beszorítva. A 13. sortól kezdve a szöveg is különbözik; a rövidített kiadásból ki van hagyva az, a mit az előbbeni Bécs elfoglalásáról mond, az erről szóló verssel egyetemben. A 18. sortól kezdve a rövidített kiadás szövege megfelel a bővített kiadás 157^b oldala 10. sorában kezdődő résznek s megegyezik azzal egész az utolsóelőtti sorig, amely ismét Bécs elfoglalásáról szólván, itt elmaradt. A bővebb kiadás kétsoros zárszava (*Finis chronica hungarorū | Sequit̃ ingressus thartaroz*) helyett itt csupán **Finis.** áll.

154^b üres.

Megjegyzendő, hogy míg a bővebb kiadásban a 153—157. leveleket magában foglaló V. füzet megfelelően a kötet végén levő ivmutatónak 4 levélből áll (*duernus*), addig a rövidebb kiadás V. füzete csak két leveles, hiányozván belőle a másiknak két üres levele. Ennélfogva a Rogerius éneke ebben már a 155. levéllel veszi kezdetét, a melynek első oldala (mint a teljes kiadásban a 157^a l.) üres, másodika pedig a tatárok betörését ábrázoló képet mutatja.

Mielőtt az eltérő példányoknak egymáshoz való viszonyát vizsgálónk, állapítsuk meg kétséget kizáró módon azt, hogy az augsburgi kiadás csupán utánnomása a brünninek.

A mint már említettük, az augsburgi kiadás kolofonja a nyomtatás bevezését június harmadikára teszi, míg a brünni márczius huszadikára. Ám ha ezt nem fogadjuk el hitelesnek, úgy hinnünk

kell az augsburgi nyomdász kijelentésének, melyek szerint az ő kiadása *bene revisa, ac fideli studio emendata*; a miből világos, hogy már előtte kellett másik kiadásnak lenni. Rövid lapozgatás a két kiadásban meggyőz arról, hogy Ratdolt szavait komolyan kell venni; ő csakugyan jobbitotta a brünni kiadás helyesírását, megigazította némely botlásait, ellenben — s ez igen sokat bizonyít — helyenként elferdítette a magyar neveket és szavakat. A latin szöveg javításai közül íme néhány példa:

BRÜNNI KIADÁS:

Autores
Scitia
hibásan: vocatur
quinquiemine
tragefactus (*tabefactus helyett*)
vingebatque.

AUGSBURGI KIADÁS:

Auctores
Scythia
helyesen: vocantur
quinguennem
infectus
ningebatque.

Ellenben a magyar szavak és nevek megfordított eredményt mutatnak:

BRÜNNI KIADÁS:

Halalthalon Detreh
Geycha
Thurda
Paznan
Achille filio Jaco

AUGSBURGI KIADÁS:

halathalon Detreh
Geisa
Thurdo
Paznam
Achille filio Jacob, stb.

Érdekes tévedése az utánnomónak a következő is. A brünni kiadásban ott, a hol Konth Miklósról van szó, ezt a rövidítést találjuk (93^b l.) *nico(laus) kōth palatinus*, a mit a nevet nem ismerő augsburgi nyomdász így adott vissza *nicon konth palatinus*.

Az augsburgi kiadás utánnomott voltára mindezeknél szembe-
szökőbb bizonyítékot szolgáltatnak a képek.

Az augsburgi Turóczyiban éppen annyi király és vezér képe van közölve, mint a brünniben, de míg az utóbbinál a negyvenegy arczképhez 36 fába metszett dűczot használtak, addig az előbbinél csak 24 szolgált a közel kétszerannyi kép nyomására. Hogy ez a krónika régibb vizsgálóinak nem tűnt fel, a nyomdász élelmességének a következménye, a ki az egyszer már felhasznált arczképekről *lefaragtatta a háttért s úgy nyomta le újra az ilyen*

módon alaposan megváltozott arczképet. Az eljárást legjobban példával illusztrálhatjuk. Álljon itt egymás mellett Péter, II. István és I. Ulászló képe erősen kisebbitve. A teljes dúc lenyomata Péter király képmását szolgáltatja. A kép szakálas, hosszúhajú, koronás, bokáig érő palástba öltözött királyt ábrázol. Az alak magashátú trónszéken ül, a mely mögött mintázott szőnyeg van kifeszítve; rajta balról a kettős kereszt, jobbról a vágásos magyar czímer. Kevéssel hátrább ugyanezen kép II. István gyanánt szerepel; itt azonban már hiányzik róla a trón mögötti szőnyeg, a mi elegendő-kép megváltoztatja, hogy a felületes szemlélő észre ne vegye a hamisságot. A kötet végefelé harmadszor is előkerül ugyanezen dúc, mint I. Ulászló király arczképe, még jobban megcsonkítva. Lefaragták róla a czimert, a trón felső csompóit és hátának virá-

gos mintáját. Így elváltoztatva alig ismerhetünk rá I. Ulászlóban Péterre, kivált a krónika gondosabban kifestett példányainál, a hol az elütő színezés, az arcznak eltérő átfestése tökéletesen különböző képet csinál a két azonos fametszetből.

A nyomdász vakmerősége annyira megy, hogy több helyütt ugyanazon íven használja fel egy dúcznak két változatát. Ha nem rekonstruáljuk az ívet szétterített állapotában, úgy szinte hihetetlen előttünk, hogy szerepelhetnek az azonos képek olyan sűrűn egymás mellett. Vegyük például a **Đ** jelzésű füzetet. Harmadik oldalán (28^a l.) Szaboles vezér képe áll; ugyanez csonkítva ismétlődik a hatodik oldalon (29^b l.) mint Lehel; Gyula vezérnek a 4. oldalon (28^b l.) levő képét mint Vérébölcsöt látjuk viszont. Miként volt ez lehetséges a nyomdásznak megcsinálni, csak a kiterített ív ábrájáról látható. A füzet két, egymásba tett ívből áll:

I. KÜLSŐ OLDAL.

	III. számú dúc. Szabolcs.
28 ^a	28 ^b
34 ^b	27 ^a
	d ¹

I. BELSŐ OLDAL.

28 ^a	28 ^b
37 ^b	34 ^a
	d ²

II. KÜLSŐ OLDAL.

	V. számú dúc. Órs.
30 ^a	30 ^b
32 ^b	29 ^a
	d ³

II. BELSŐ OLDAL.

30 ^a	30 ^b
29 ^b	32 ^a
	d ⁴

Tehát a mint a füzet első íve a kellő számú példányban ki volt nyomva, azonnal lefaragták a II. és III. számú fadúc hátterét s megcsonkított állapotukban használták őket a második íven.

Még jobban megzavarja a szemlélet, a mikor egy képet előbb lát *csonkán*, mint épen; például az *í* jelzésű íven, a melyen egy dúc a 11. oldalon először *csonkán* s utánna a 16-ikon *egészben* látható. Pedig itt sem történt egyéb, mint az, hogy a füzet *külső ívét* (természetszerűen) előbb nyomtatták, azután a megigazitott dúcot beletették a *belső ív* készen álló szedésébe s ezt is elkészítették. Magától értetődik, hogy a könyvben a *belső ív* négy levele s egyiken a *csonka* kép előbb következik, mint a *külső ív* utolsó két levele a teljes dúc lenyomatával.

Az augsburgi kiadás arczképei között csupán 8 van egyszer használva; kétszer fordul elő 15 és háromszor 1 képmás. Az arczképek sorrendje a következő:

ÉPEN.	CSONKÍTVÁ.
1. Atilla (14 ^a lap).	Árpád (29 ^b l.).
2. Szabolcs (28 ^a).	Lehel (29 ^b).
3. Gyula (28 ^b).	Vérböles (30 ^a).
4. Kund (29 ^a).	— — —
5. Örs (30 ^b).	— — —
6. Sz. István (35 ^a).	— — —
7. Péter (37 ^b).	II. István (63 ^a) és I. Ulászló (125 ^a).
8. Aba Sámuel (38 ^b).	Kis Károly (104 ^b).
9. I. Endre (43 ^a).	Venczel (76 ^b).
10. Salamon (45 ^b).	— — —
11. I. Béla (47 ^a).	V. István (74 ^a)
12. I. Géza (54 ^a).	Károly Róbert (79 ^a)
13. Sz.-I. László (57 ^a).	— — —
14. Kálmán (60 ^b).	— — —
15. Vak Béla (65 ^b).	Imre (70 ^b)
16. IV. Béla (72 ^b).	III. Béla (70 ^a)
17. Kún László (74 ^b).	II. Endre (71 ^a)
18. III. Endre (75 ^b).	III. László (71 ^a)
19. Ottó (78 ^a).	Albert (121 ^a)
20. Nagy Lajos (86 ^b).	V. László (124 ^b)
21. Mária (98 ^b).	— — —
22. Zsigmond (108 ^b).	II. Géza (67 ^a)
23. Hunyadi János (134 ^b).	— — —
24. Mátyás (149 ^a).	III. István (69 ^a)

Az arczképeken kívül van az augsburgi kiadásban egy czímerlap, és pedig azon példányokban, a melyekben Mátyás Ausztria herczegének van nevezve 11 czímerrel, a Bécs elfoglalásáról és Mátyás ausztriai herczegségéről hallgató példányokban pedig tiz-zel. A czímerkép fadúcza mindkettőnél ugyanaz, csakhogy az utóbbiaknál az osztrák pólyás czímer le van faragva róla. Egymás mellé helyezve a két változatot, észreveszszük, hogy a fametsző, a mikor a teljes klisé-t készítette, már tudta, hogy minő változá-

son kell majd annak keresztül menni; az osztrák czimert kisebbre csinálta a többinél s szűkebb helyre szorította, hogy hiánya a csonka képen ne legyen olyan feltűnő.

A MAGYAR BIRODALOM CZÍMERE.
(A Turóczi-krónika rövidített kiadásából.)

A czimeres lappal szemben lapnagyságú kép áll: Szent László párbaja a kúnnal. A képről, a mely a kor szokásának megfelelően az eseménynek két különböző fázisát naivul ugyanazon lapon mutatja be, minden leírásnál jobb fogalmat ad a mellékelt hű hasonmás. Úgy tetszik, mintha csak utólagosan készült volna, azért, hogy legyen mivel kitölteni a kiadó ajánlólevelének üres előoldalát; magával a munkával nem igen hozható kapcsolatba; ha eredetileg ahhoz készül, úgy bizonyosan a 49^b vagy az 50^a lapon kap helyet, a rá vonatkozó rész mellett. Még egy lapnagyságú kép van a kötetben, a tatárok betörését ábrázoló, a mely Rogerius éneke előtt áll czimkép gyanánt. Ezekon kívül elszórtan keskeny csataképek teszik tarkává a krónikát. Az utóbbiakhoz

SZENT LÁSZLÓ PÁRBAJA A KÚN VITÉZZEL.

(A Turóczyi-krónika augsburgi kiadásából.)

mindössze négy fadúc állott a nyomdász rendelkezésére hanem e négyet jól felhasználta. Az első, a melyen pánczélos lovagok ütközete látható, nyolczszor, a második (magyar és török lovasok csatája) hatszor, a harmadik (lovasok és gyalogosok harcza) ötször, végül a negyedik (gyalogosok viadala) kétszer fordul elő. Mindezekhez járul még egy keskeny kép, a mely jobb felén várost, balfelén sátor-tábort ábrázol s már Ratdoltnak Velenczében nyomtatott *Fasciculus Temporum*jából ismeretes.

A képek több fametszótől származnak. Egy részük biztos, erőteljes körvonalak mellett, szabályos, egyenes vonalú árnyékolással s főleg a rendkívül erősen, de szépen redőzött ruhákkal tűnik fel. Ide tartozik például a Sz. László párbaját

SZABOLCS VEZÉR.

I. BÉLA KIRÁLY.

SALAMON KIRÁLY.

ábrázoló kép, Atilla, Szabolcs, Gyula és Mátyás király képmása. Más csoportot képeznek egy sokkal gyarlóbb művész alkotásai, p. o. Aba Sámuel, I. Béla, I. Géza, Ottó stb., kiknek képein az

előbbiekkal ellentétben a redőzet hibás, erőtlén kezelése, az árnyékoló vonalak bizonytalansága a jellemző. E csoporttal rokon vonásokat mutat Sz. István és Salamon finomabban kidolgozott

SZ. ISTVÁN KÉPE A TÚRÓCZI-KRÓNIKA BRÜNNI KIADÁSÁBAN.

képe, a melynek talán rajzolója az utóbb említettekével egy, de fametszője más volt. Bizonyynal harmadik kéz dolgozott a csataképeken, ha ugyan ezek is nem két képiró munkái.

Vessük össze most a képeket a brünni kiadásban levőkkel.

A czimeres-lap, Sz. László legendája és a kis csataképek nem képezhetik összehasonlítás tárgyát; ezek kétségtelenül önálló dolgai a Ratdolt-féle kiadásnak. Bizonyosan ilyen kettő a király-

SZ. ISTVÁN KÉPE A TÚRÓCZI-KRÓNKA AUGSBURGI KIADÁSÁBAN.

képek közül is. Így (sorban menve) önálló s tegyük hozzá, igen tetszetős alkotás Sz. István képmása, a melyet, ha nem az augsburgi kiadás lett volna a későbbi, bizonyosan átvesz a brünni illusztrátora. Eredeti Sz. László képe is, a kit a brünni trónon,

az augsburgi lovon ülve ábrázol. A Ratdolt kiadásának többi képmásai mind a mintául szolgáló brünni képeiről vannak rajzolva. A brünni kiadás képirója nagyobb tehetséget árul el, de az augsburgi nyomdász rajzolója ügyesebb, gyakorlottabb illusztrátor; csak az ideát veszi át előzőjétől, az alak főbb körvonalait, néhol a tartást, az attributumokat, s aztán megtoldja a képeket változatos hátterekkel, czimerekkel, kevésbé fantasztikus öltözetet ad rájuk, úgy, hogy egyik-másikra alig lehet ráismerni.

ATILLA A TÚRÓCZI-KRÓNIKA BRÜNNI KIADÁSÁBÓL.

Az első kép, Atilláé (s Árpádé) még nagyon önállótnak, szemmel láthatóan másolat, hanem már meg van toldva a krónikának megfelelően a turul-madárral, a melyet itt a művész a zászlóra illesztett. Elképzelhetetlen, hogy a másoló épen ezt a jellemző dolgot hagyja el; világos tehát, hogy a brünni kép az eredeti.

Szabolcs (és Lehel) vezér képénél ismét meg van toldva az eredeti. A tartás, a hajviselet s az arc ugyanaz, hanem a másoló

tört kötött alakja oldalára s vezéri pálczát adott kezébe. Ismét konstatálnunk kell, hogy a brünni kép nem lehet másolat; újból hihetetlen, hogy a másoló lerajzolja a hajkőtelet s az öv mellé

ATILLA A TÜRÓCZI-KRÓNKA AUGSBURGI KIADÁSÁBÓL.

tűzött, az augsburgi képen alig észrevehető kis zacskót, ellenben mellőzve a nagyon feltűnő s itt igen helyén való tört és botot.

Gyula (és Vértölcs) előképét a brünni kiadás *Kundjában*,

Kundét ennek *Árpád*jában kell keresnünk; Örs képe nagyjában megfelel előképének. A királyok közül csak néhány példát hozunk fel. I. Endre a brünni krónikában sátor előtt ülve ábrázoltatik,

I. ENDRE A TÜRÓCZI-KRÓNIKA BRÜNNI KIADÁSÁBÓL.

kezeiben joggal és országalmával, fején íves királyi koronával, bajúszatlan, de szakálás ábrázattal; ugyanígy rajzolja az augsburgi is még kezeinek tartását is utánozva, csakhogy szükségesnek látja a képet holmi aprólékossággal megtoldani. A királyra más szabású,

elől nyitott köntöst ad, koronáját diszesebbnek rajzolja, az egyszerű ülőpad helyett támlás trónra ülteti, a melynek a sátor mintegy menyezetét képezi. Ep utóbbi is kap egy új czifraságot,

I. ENDRE A TÜRÓCZI-KRÓNIKA AUGSBURGI KIADÁSÁBÓL.

a sokszorosan vágott magyar czimerben. Mindennek daczára a másoló képe csak első pillantásra tűnik fel tökéletesebbnek; jobban megnézve a két képet, látni fogjuk, hogy a brünnit biztos kezű művész tervezte, a kinek alakja arányaiban, tartásában kifo-

gástalan, míg az augsburgi rajzoló Endréje szemetsértően hibás tartású, aránytalanul rövid alsótestű és kezei, a melyeket pedig a készítő lehetőleg hűen akart lemásolni, teljesen torzzak. Kálmán

KÁLMÁN KIRÁLY KÉPE A TÚRÓCZI-KRÓNIKA BRÜNNI KIADÁSÁBAN.

képénél is követi az augsburgi művész előzőjét, de nem figyeli meg mintája jellemző vonásait elég gondosan; nem veszi észre, hogy ez nemcsak a korona fölött lebegő infulával jelzi azt, hogy

Kálmán király koronázása előtt az egyházi rendbe tartozott, hanem a koszorúba nyírott hajjal, a kordával övezett csuhával s a balkezére csavart stólával is. Feltehető-e, hogy ezeket a rész-

KÁLMÁN KIRÁLY KÉPE A TÚRÓCZI-KRÓNICA AUGSBURGI KIADÁSÁBAN.

leteket a társánál mindent sokkal egyszerűbben rajzoló brünni művész adta hozzá mintájához? Még Mátyás képe rajzolásakor is világosan a minta befolyása alatt áll Ratdolt illusztrátora.

Az eredeti a nagy királyt gyermekarczczal ábrázolja, megfelelően a szövegnek, a mely elmondja, minő fiatal volt Mátyás megválasztásakor. Ehhez képest az arczképet a brünni nyomdász a »*De electione domini comitis Mathie in regem*« című fejezet

MÁTYÁS KIRÁLY KÉPE A TÜRÓCZI-KRÓNIKA BRÜNNI KIADÁSÁBAN.

élére illeszti; ugyanide helyezi a megfelelő arczképet Ratdolt is, holott az ő idősebb arczú Mátyása, kinek a háta mögé alkalmazott czimerén már a cseh oroszlán is helyet talált, valójában sokkal lejjebb lett volna beosztandó. Mint rajz a brünni kép jóval fölötte

áll az augsburginak; itt is, mint a második kiadás legtöbb ábrájánál a másoló »elrajzolja« alakja lábait; képtelen az ábrázolt személyt ülő helyzetben mutatni be, minek következtében az valami elképzelhetetlen támaszkodó állást foglal el.

MÁTYÁS KIRÁLY KÉPE A TÜRÓCZI-KRÓNIKA AUGSBURGI KIADÁSÁBAN.

Érdekes, hogy a már úgy is sablonos eredeti ezen rossz másolatában sokan Mátyásnak elfogadható arcképét vélték látni. Hogy azonban maga a készítő sem akart valódi arcképet nyújtani, arra bizonyoság az, hogy ugyanazon dűzot, a melyről Mátyás

király ezen képét nyomták, a háttér lefaragása után III. István történetének illusztrálására használták fel.

A másoló legjobban a brünni kiadás nagy czímképének utánzásánál árulja el magát. A kép eredetijén nincs felírás, de azért semmi kétség, hogy a magyarok bejövetelét ábrázolja. Rajta van a hét vezér, lóháton, zászlókkal a kezében. E zászlók kettő kivételével különbözőképpen csikolva vannak, mint a hogy a nemzeti lobogó (a czímer módjára) ez időben vörös-fehérral csikolt. A másoló nem értette meg a képet s csinált belőle czímképet a Rogerius *siralmas énekéhez* ezzel a felírással: *Ingressus tartarorum*. Ezen is megvan e hét zászlós lovas-alak, persze mint tatár, de zászlóikon nem a magyar vágások láthatók (ezt az augsburgi rajzoló a tatárokhoz nagyon is egyszerűnek találta), hanem különféle állatok, sárkány, béka, kigyó stb. Az augsburgi művész könnyen megtévedhetett. A brünni képen nincs felirat, rajta marczona, egzotikus ruhájú alakok összekötözött kezű embereket hajtanak. A krónikát bizonyosan nem olvasta; nem is képzelte tehát, hogy ezek magyarok lehessenek. Hanem az már tökéletes lehetetlenség, hogy megfordítva történt legyen a kölcsönzés; az augsburgi kiadás képén ott áll a tévedést kizáró felírás, s a tatárok hordájából magyar vezéreket s vitézeket a legmerészebb fantáziájú középkori illusztrátor se mert volna formálni.

A képekkel azért foglalkoztunk hosszabban, mert egyrészezzel kézzel foghatólag akartuk a brünni kiadás elsőségét bemutatni, másrészt pedig ki akartuk zárni azt a feltevést (a melylyel pedig többeknél találkoztunk), hogy a két kiadás ugyanegy időben készült s az augsburgi képei (talán közös mintákról) már akkor munkába voltak véve, a mikor a brünni még a sajtó alatt volt.

A kételkedők csupán arra támaszkodnak, hogy olyan rövid idő alatt, a minő a zárószavak keltezései közé esik, nem volt lehetséges a nyomdászat első félszázadában ilyen gazdagon diszített kötetet elkészíteni.

Hogy ez nem tartozott a lehetetlenségek közé, nem nehéz bebizonyítani.

A két kiadás kelte között — a mint már említettük — 74 nap van. Számítsunk ebből két hetet arra, hogy a krónika Brünnből Budára s innen Féger Tibold útján — a ki hamarosan

A MAGYAROK BEJÖVETELE TÚRÓCZI KRÓNIKÁJÁNAK BRÜNNI KIADÁSÁBAN.

felismerhette az utánnomás kecsgetető előnyeit — Augsburgba jut. A fenmaradó hatvan nappól egy hetet a megbeszélésre, anyagbeszerzésre s egyéb előkészületekre számítunk, 40 napot pedig a 31 famet-szet elkészítésére, a mi bőven elég, kivált, ha felteszszük, a mi bizonyosnak látszik, hogy a metszetek elkészítésén többen dolgoztak. Ezek után a nyomtatásra egy nap híján két hét marad. Ez pedig még akkor sem kevés, ha nem vesszszük számításba, hogy a szedés és javítás időrabló munkája nagy részben a dűczok készülése alatt végbement.

Nem nehéz megállapítani, hogy a krónikát egyszerre legalább három sajtón nyomtatták. Annyi bizonyos, hogy a **t** füzet Mátyás históriájával és képével már készen állott akkor, a mikor az **i** füzetet nyomtatni kezdték, a mely utóbbin Mátyás képe úgy szerepel III. Istváné gyanánt, hogy az egész háttér le van faragva róla. Hasonlókép áll a dolog az **u** füzetrel, a mely Zsigmond képét tartalmazza s ismét az **i** füzetrel, a mely ezt a képet csonkán mutatja. Erre vall a kötet papiranyagának rendszeres változása is, a mely az összes papirpéldányoknál egyforma. Kétféle papirt találunk az augsburgi kiadásban, egy finomabb, vékony, fehér papirost s egy erősebb, érdes felületűt. A nyomtatást a finomabb minőséggel kezdték el és pedig egyik gépen az **u**, másikon az **r**, harmadikon a **k** füzetrel. Az elsónél a **r** füzetrel, a másodiknál a **h**-val, a harmadiknál az **l**-el kifogyott az első papiros s innen végig mind a három sajtó a durvábbat használta. A papiros eszerint az egész kötetben így változik:

a—c füzet	finomabb	}	Első sajtó
d	» durvább		
e—h	» finomabb	}	Második sajtó
i	» durvább		
k—l	» finomabb	}	Harmadik sajtó.
m— végig	durvább		

Ezeket tudva, a könyv nyomtatásához a Ratdolt rendelkezésére állott két hónap már korántsem tűnik fel elégtelennek.

Különben ha a derék augsburgi nyomdász munkásságán végig tekintünk, látjuk, hogy a Turóczi-krónika nem a legrövidebb idő alatt elkészült terméke kitünően felszerelt műhelyének. Velenczében, 1491-ben, márczius 26 és szeptember 16 között, 170 nap alatt elkészíti az augsburgi egyház misekönyvét, 260 nagy ivrétű lapon,

pazarul vörössel és feketével nyomva, két lapnagyságú képpel. Ez pedig, tekintve, hogy minden egyes lapot kétszer (a vörös és a fekete nyomáshoz) kellett a sajtóba, tenni, óriási munka! 1488-ban, a Turóczi-krónika előtt, január elejétől február 15-ikéig kinyomtatja a mölki benzésesek Diurnáléját (Hain * 6295.) 326 kis nyolczadrét levélen, vörössel és feketével. De legjobban tanusítja munkaképességét az, hogy azalatt, míg a Turóczi krónikája készül, 1488 május 20-ikán még egy más munkát is bevégez; ez pedig Boetius Arithmetikája (Hain * 3426.) 48 negyedréti levélen, fametszetű ábrákkal.¹

A XV. századi könyvnyomtató előtt mindenestre tisztelettel kell meghajolnunk. A ki a korabeli kezdetleges nyomdai felszereléssel rövid két hónap alatt a Turóczi-krónika tetszetős kiadását létre tudta hozni, az jogos önérettel nevezhette magát Velenceze és Augsburg legnevezetesebb nyomdászának.

Miután ily módon a brünni kiadás elsőségét kétséget kizáró módon megállapítottuk, vizsgáljuk meg azt is, minő viszonyban állanak egymással az augsburgi kiadás eltérő példányai

Az a régi felfogás, hogy a Bécs elfoglalását nem említő példányok előbb készültek, mint a teljes szövegűek, nem állhat meg. Azzal, hogy, a mint már láttuk, a fametszetek jórésze közvetlenül első lenyomatása után megescsonkítva újra felhasználtatott a mun-

¹ Ratdolt tevékenysége nem áll példátlanul a XV. században. Voltak az övénel jóval többet végző nyomdák is. Ilyen p. o. a nürnbergi Koberger Antalé, a ki 1493-ban a következő munkákat nyomtatta :

Guillermi postilla (Hain * 8283.) 4-rét, 168 levél.

Gregorii IX. decretales. (Hain * 8030.) Ívrét, 386 levél.

Biblia latina cum postilla Nicolai de Lyra. (Hain * 3170.) Négy kötet. Ívrét, 1430 levél.

Schedel, liber chronicarum. (Hain * 14508.) Nagy ívrét, 306 levél.

Gratiani decretum. (Hain * 7913.) Ívrét, 410 levél.

Parati sermones. (Hain * 12412.) Ívrét, 186 levél.

Schedel, Buch der Chroniken. (Hain * 14510.) Nagy ívrét, 208 levél.

Ez (ha az egyetlen negyedréti darab leveleit is ívrétre számítjuk át) 3090 ívr. levelet tesz ki, a miből egy napra több mint 8 esik. Koberger tehát bátran elvállalhatta volna egy kisebb példányszámban megjelenő napilap kiadását. Tegyük még hozzá, hogy a felsoroltak közül a két Schedel-féle krónika a fametszetek *ezzeivel* van tele! Ehhez képest Ratdolt nyomdászati tevékenysége igen szerénynek látszik.

kában, egy második, ugyanúgy illusztrált kiadás lehetetlenné van téve. Világos tehát, hogy a változást szenvedett három lap kivételével az összes példányok *ugyanazon szedésről, egyszerre készültek.*

Semmi kétség, hogy a három csonkított levél lenyomata utóbb készült, mint a teljes példányok. A mikor az eredeti, Bécs elfoglalásának történetét és Mátyás teljes czimét magában foglaló első és utolsó ív a kellő mennyiségű példányban kikerült a sajtó alól, akkor megcsonkították a szedést, kinyesték a czimeres dűczből Ausztria czimerét s kinyomatták a csonkább darabokhoz szükséges kezdő és végző íveket. Ha tehát az augsburgi változatok elsőségéről egyáltalán szó lehet, úgy a teljesebb példányokat kell első lenyomatnak mondanunk.

Könnyen megérthető, miért hagyta ki a kiadó és a nyomdász a példányok egy részéből Mátyás osztrák hercegi czimét és czimerét, valamint a Bécs meghódításáról szóló részt. Mátyás foglalását nem tekinthették véglegesnek, ebben sem a német császár, sem népe meg nem nyugodhattak. Ha tehát Feger vagy Ratdolt Németországban is akarták árulni Turóczy könyvét, úgy okvetlenül ki kellett belőle hagyni a németységnek visszatetsző s ilyképen a munka kelendőségét erősen befolyásoló részt, a mely esetleg az egész készlet elkobzását s az árúsító megbüntetését vonhatta volna maga után.

Ezzel áll kapcsolatban az az érdekes tény is, hogy míg a krónika régi hazai vagy csehországi eredetű példányai mindig a teljes kiadásból valók, addig azok, a melyek ősi idők óta Németországban vannak, vagy onnan csak újabban kerültek hozzánk, rendszerint a csonkább szövegűek közé tartoznak.

A krónika brünni kiadásából ezideig csak papírra nyomtatott példányokat ismerünk. Ellenben az augsburginak mindkét változataból hártypéldányok is léteznek.

A teljes, Magyarország számára készült nyomtatás ismeretes hártypéldányai közül kettő bízhetőleg Mátyás király és udvara számára ajándékkul készült. Ezeket különösen nevezetessé teszi, hogy bennük a kiadónak az uralkodóhoz intézett ajánlólevele¹ aranynyal van nyomtatva,² s mindkettő tökéletesen egyformán van

¹ Fegernek rövid, a munka keletkezésére teljesen érdektelen ajánlólevelet lenyomatta Toldy Ferencz i. munkájában. (Új Magyar Múzeum, 1850/51. II. köt. CCCLXXXIX. 1.)

² Az aranynyal való nyomtatás Ratdolt találmánya s ez időben még

miniálva. Az első szöveg oldalt arany alapra festett gót izlésű, élénk színű lombozatos keret ékiti, a képek s a kezdőbetűk pedig oly módon vannak kiszinezve, hogy a festés alatt a metszet vonalai eltűnnek és a könyv inkább festett kéziratra, mint nyomtatványra hasonlít.

Van azután egy a teljesebb kiadáshoz tartozó hártýára nyomtatott példány, a melynek képei nincsenek kiszinezve. Hogy vajjon ebbe az ajánlólevél arannyal volt-e nyomtatva, vagy nem, meg nem állapítható, miután a két első levél a czímerrel, Sz. László párbajával s az ajánlással a hiányosabb kiadásból van átvéve.

A külföld számára készült kiadás hártýapéldányaiból háromról van tudomásunk. Egyik a londoni Brit-Múzeum, a második a bécsi császári könyvtár tulajdona, a harmadik évekkel ezelőtt egy ismert magyar főpap birtokában volt. Mind a három példányban feketével van nyomtatva az ajánlás, mint az előbb ismertetettben; viszont valamennyi szinezve van, de mind egymástól elütő módon, a miből világos, hogy szinezésük nem a kiadótól ered, hanem a régi tulajdonosoktól.

Az augsburgi kiadás negyedik változatát képezik a papírpéldányok. Mindkét nyomtatásból igen sok darab ismeretes; nagyrészüik szinezett fametszettel s csak igen kevés érintetlen metszettekkel. A színezés ezeknél is különféle.¹

* * *

A Túróczi-krónika kiadásaiból a leggazdagabb sorozatot a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára mutathatja fel. Valamennyit

egyedüli titka volt. Legelőször az 1482-ben Velenczében nyomott Euklides hártýapéldányaiban fordul elő, a melyekben szintén az ajánlólevél van arany betűkkel nyomva. V. ö. G. W. Zapf, Augsburgs Buchdruckergeschichte. Augsburg, 1807. 160—161. l.

¹ Az augsburgi kiadásból részben szemlélet, részben könyvészeti művek nyomán a hazában több mint 25 példányt ismerek. Külföldön, különösen Németországban sem ritka a krónika, s alig múlik el év, hogy egy-két példány eladásra ne kerülne. A papírpéldányok ára teljesség és állapot szerint 250—600 korona közt váltakozik. Egy nem régen eladott hártýapéldány 4400 korona árt ért el. A hazai könyvtárak tagadhatatlanul érdekesebb s becsebb példányokkal rendelkeznek, mint a külföldiek; kivételt csak az augsburgi városi könyvtár tesz, a melynek Túróczi krónikája ugyanaz a példány, a melyet Ratdolt Erhard 1488-ban az ottani karmelita zárdának ajándékozott. (L. G. C. Mezger, Augsburgs älteste Druckdenkmale. Augsburg, 1840. 66. l.)

összevéve nem kevesebb mint 8 darabot találhatunk a gyűjteményben, kettőt a brünni, hatot pedig az augsburgi kiadásból.

A ritkább brünni kiadásból egészen teljes példánnyal nem rendelkezünk. Az egyik, régebben szerzett, félpergament kötésű példány igen csonka, hiányzik belőle a kezdő kép, továbbá az a_2 , a_4 — a_8 , k_4 , n_1 , p_7 , q_2 , r_1 , r_3 — r_8 , t_8 , x_1 , x_2 — x_8 jelzetű, tehát összesen 27 levél. Már a másiktól csupán a kezdő kép hiányzik; ez is pótolva van régi papirosra nyomtatott, az eredetitől alig megkülönböztethető hasonmással. Ez a példány nemcsak azért becses, mert kifogástalanul tiszta, érintetlen metszetekkel, hanem azért is, mert egykor a törökverő hős, Szavojai Eugén tulajdonában volt, a kinek czímere a kissé kopott, de finom XVIII. századi bőrkötés tábláiba arannyal van bepréselve.

Az augsburgi kiadást három hártya- és ugyanennyi papirpéldány képviseli. Az előbbieket közül kettő a magyar királyi udvar számára készült arany ajánlóleveles példányokból való, a melyekből ez idő szerint több nem is ismeretes. A harmadik, a teljesebb kiadás, színezetlen példánya, szintén egyedül áll a maga nemében. Mind a három darab valóságos kincse a Nemzeti Múzeumnak, megérdemli a bővebb ismertetést.

Az első hártyanymat, bár nincsen eredeti kötésben, teljes lapszélekkel dicsekszik. Kötése egyszerűen préselt, barna borjúbőr bevonatú, erős deszkatáblákból áll, hihetőleg még ugyanazokból, a melyek első, eredeti borítékát alkották. A bőrbevonat újabb a diszítéséhez használt bélyegek után ítélve a XVII. század második, vagy a következő első feléből való. Nagyon figyelemre méltó a kötet ponczolt arany vágása, és pedig azért, mert igen hasonló a bőrkötéses Corvin-kódekszekéhez. Ám egyedül ezen az alapon nincs jogunk a krónika ezen példányát Mátyás király könyvtárába sorozni, miután más valami jelet, a mely erre mutatna, hiába keresünk rajta.

A példány kitünően van megtartva; festése négy század alatt alig szenvedett valamit; színei ma is ragyogók, a bőven használt felrakott arany csak a három első lapon van kevésbé megrepedezve s ledörzsölődve. Fájdalom a remek kötet nem teljes; hiányzik belőle az e_1 , i_1 , i_3 — i_6 , i_8 , v_4 (üres) jelzetű, összesen nyolcz levél.

Kiknek kezén ment keresztül a könyv, a míg utolsó tulaj-

donosához Jankovich Miklóshoz jutott, nem lehet megállapítani. Talán a magyar krónika végén álló XVII. vagy XVIII. századi írású név *Nicolai Marang* egyik régi gazdája? Biztosat csak 1823 óta tudunk róla, a mikor Jankovich Miklós saját bejegyzése szerint 240 arany értékű két darab szablyaért és ritka görög s római aranyérmekért megszerezte. Hogy ki volt előbbeni gazdája, elfeledte, vagy nem akarta megörökíteni az áldozatkész gyűjtő, a kitől utóbb könyvtárával együtt, a Turóczi-krónika is a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába került.

A másik hasonló módon kifestett hártypéldány, habár a három üres levél hijával tökéletesen teljes, még sem léphet az előbbeni nyomába. Először is többszörös bekötés nyomait viseli magán, nagyon erősen meg levén vágva, úgyannyira, hogy az első oldal diszes keretének majdnem fele veszendőbe ment. Belsejét sem kímélte úgy meg az idő, mint a másikat; több XVI—XVII. századi, a jelek után ítélve, magyar tulajdonos jegyzetei borítják a lapszéleket; a képek nagy része rongált, a lapok több helyütt piszkosak, valamennyi a forgató ujjak zsíros nyomait hordja alsó sarkán. Kötése a XVIII. század végéről való; tábláit barna, márványozott borjúbőr fedi s barokk ízlésű, de elég tetszetős aranyozás ékíti. Hajdani tulajdonosairól keveset tudunk. Egyiknek (talán a XVIII. századból való) aláírása az ajánlólevél végén olvasható: *Franciscus Antonius de . . . .*, a másik *Dr. Hildebrand* a híres bécsi gyűjtő volt, a kinek becses könyvtárát 1845-ben árverezték el. A Turóczi-krónikát József nádor vásároltatta meg 400 forint és 9 krajczáron s nyomban a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajánlódta.

A harmadik hártypéldány ugyanazon kiadáshoz tartozik, mint a másik kettő, de színezetlenül maradt. Mint ilyen eddigelé egyetlen, miután a krónikának még ismeretes hártanyomatai mind ki vannak festve.

A példányt két, a csonkább kiadáshoz tartozó levél nyitja meg; az első levélen látható címertáblából hiányzik Ausztria címere. Nem lehet megállapítani, hogy ez a két nem ide tartozó levelet mikor kötötték hozzá a kölethez; a rajtuk olvasható nevek mind külföldiekéi, míg a könyvben levő XVI. századi széljegyzetek magyar emberre vallanak.

A kötetből a három üres levélen kívül az γ , γ_5 és γ_6 jel-

főispánnak. A Rudics-család kihaltával egy ismert gyűjtőhöz, ettől pedig legujabb időben 4400 korona vételáron a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába jutott a sok gazda kezén megfordult krónika.

A könyvtár három papirpéldányából kettő a teljesebb kiadás-hoz tartozik. Ezek közül az első példányból a Sz. László képével ellátott második levél s a u füzet két üres levele hiányzik; az előbbi kézzel rajzolt s írott igen jó hasonmás pótolja. Ettől eltekintve az egykorú kötéses példány kifogástalanul ép; egyetlen hibája, hogy képei ki vannak szinezve. Régi tulajdonosainak névbejegyzései korrendben a következők:

A kötet végén:

15 + 66   14. octobris
Non sunt facienda hodie
Quorum nos poeniteat postridie.
Albertus Morava ab Aquis

Az első tábla belsejében:

1574.
Virtuti Fortuna Comes.
J. Skaliczky z Slautze

Az első szöveglevélén:

Caesar. Collegii Societatis JESU Pragmae, ex liberalitate D. Mariae Manrique Senioris de Pernstein.

Végül egy a czímeres lapon levő Miller Jakab Ferdinándtól, a M. N. Múzeum első könyvtárnokától eredő feljegyzés azt örökíti meg, miként jutott a könyv mai helyére:

Possidet Bibliotheca Regni ex dono Serenissimi Archiducis Josephi Hung. Palatini. 1812.

A másik példány valamivel csonkább; hiányzik belőle az első levél, a v füzet üres levelei és a tatárok betörését ábrázoló kép; ezen felül két levele (d₃ és e₃) más, rövidebb szélű példányból van bepótolva. Különben a kötet tiszta és csak kevéssé van megvágva; képei egykorúan szinezettek, kötése is egykorú, vörösbarna bőr. A M. N. Múzeumba Jankovich Miklós könyveivel jutott,

a ki 1800-ban Blumauer bécsi könyvkereskedőtől 45 forinton szerezte.

Legszebb s egyedül teljes a könyvtár papírra nyomott Turóczi-jai között a rövidített kiadás tökéletesen tiszta, színezetlen példánya. Ennek német izlésű, festetlen disznóbőrrel bevont egykorú kötése már messzről elárulja, hogy csak újabban jutott hazánkba. Táblája belsejébe valamely német apátság 1587. évszámmal ellátott címeres könyvjelzője van beragasztva, második levélre pedig egyik XVIII. századi tulajdonosának neve van írva: *Thierhaupten*. Egyéb nyomát az eredetnek a könyvtár régibb vételeiből származó kötetben hiába keressük.

* * *

A fentebbiekben igyekeztünk a Turóczi-krónika kérdésének könyvészeti részével végezni. A mit a véletlen e tárgyban még napfényre fog hozni, az — ha az egyes kiadások történetére nagyobb fényt fog is deríteni — az itt elmondottak lényegén mit sem változtathat.

Hátra van még a krónika keletkezésének és szerzője életének megvilágítása. Ehez azonban a ma rendelkezésünkre álló adatokkal nem szabad, nem lehet hozzáfogni.